Amaat Joos en zijn idioticon

In het tweede gezin van de Hamse timmerman Carolus Joos wordt in 1855 een zoon Amatus [1] Honoratus geboren. Enkel de twee oudste kinderen mochten verder studeren. In 1870 gaat Amaat naar het Klein-Seminarie te Sint-Niklaas en volgt er in het Frans de enige humanioravorm, Grieks-Latijnse. Hij bleek een eerder middelmatige student te zijn. In zijn collegetijd werd hij een overtuigd flamingant en een hartstochtelijke verdediger van de moedertaal.

In 1842 wordt in alle klassen wel het Vlaams onderwezen als een literaire taal (lingua flandrica). In 1860 wort Antonius Stillemans, de latere bisschop van Gent, leraar aan het college en superior tussen 1868 en 1887. Hij was eerder 'stilvlaemsgezind'. Twee andere markante leerkrachten waren enerzijds E.H. Hendrik Claeys (+1910), afkomstig uit Zomergem en bevriend met dichter Karel Ledeganck. Hij zou de stuwende kracht worden achter de oprichting van de lokale Davidsfondsafdeling. Anderzijds was er kanunnik Jan Baziel Martens (+1900) die meer dan een halve eeuw wiskunde en natuurkunde doceerde. Hij was auteur van een van de schaarse 19de eeuwse werken in het Nederlands over techniek en natuurwetenschappen.

Wanneer A. Joos dus naar het college trekt was dit een verfranste school met wel een harde Vlaamse kern. Hij zal begin jaren 1870 de studentenbond de Klauwaerts oprichten naar analogie met de Jonge Taelvrienden uit Mechelen, die studenten uit Klein-Brabant en het Pajottenland verenigde. Er zou ook een studentenbond komen in Roeselare (Rodenbach).

Op 20-jarige leeftijd vat Joos zijn priesterstudie aan in het Klein-Seminarie dat tone nog in Sint-Niklaas gevestigd was. Hij trekt na twee jaar het Groot-Seminarie te Gent en wordt priester gewijd in 1881. Nadien wordt hij aangesteld als leerkracht aan de Bisschoppelijke Normaalschool voor Onderwijzers in de Kasteelstraat te Sint-Niklaas. Hij zal zich vooral richten op de praktijkstudie van het Nederlands met een grote aandacht voor het dialect.[2] Hij beschouwt deze gesproken taal als de basis voor de geschreven taal en een basis voor een soort beschaafde Zuid-Nederlandse taal die zich afzet tegen het stijve Noord-Nederlands en het hautaine Frans. Het dialect was volgens hem ook een betere toegang tot de leefwereld van de jeugd om hen verder ook te onderrichten in de geschreven taal. Leraars dienden dan ook het dialect machtig te zijn.

In 1880 schijft hij 'Vlaamsche Volksspreuken, een verzameling', in 1881 'Drie verhalen uit het werkmansleven', in 1884 'Spraakkunst en Volkstaal'. Later zal hij nog verschillende andere werken uitgeven en teksten publiceren. Zo is er in 1910 Beknopte Nederlandse Spraakkunst voor het Middelbaar- en Normaalonderwijs en in 1913 'Hoe moeten de Vlamingen, als ze Fransch spreken, hun eigen Vlaamsche familienamen en plaatsnamen uitspreken?'.

In 1891 wordt Joos aangesteld tot directeur van de Normaalschool. Hij voert er een hard, door sommigen als tiranniek omschreven beleid. Hij stelde hoge eisen aan de leraars die er gevormd werden. In 1905 wordt hij verkozen als lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en

[1] Er waren geen kinderen uit het eerste huwelijk. Biografie Amaat Joos door L. E. De Meulenaer, 1979 als inleiding bij een herdruk van A. Joos, Waasch Idioticon, 1900.

[2] De volkstaal is volgens Joos de verzameling van al de gebruikte woorden, vormen, uitdrukkingen, wendingen, door het volk van de streek waar de onderwijzer verblijft. De volkstaal dient de spraakkunst te helpen bepalen. Men vindt ze bij ''t eigenlijke volk waar de Franse kanten nog niet en is neergedaald'. Hij zal wel een verschil maken tussen de uitspraak en de woordenschat van het dialect. De eerste dient vermeden te worden. Naarmate het ABN meer aansluiting zocht bij het Noord-Nederlands zal Joos zich geleidelijk aan terug trekken. Nochtans sloten zijn opvattingen in de 19de eeuw aan bij deze van een grote groep amateur-filologen. Een mooi voorbeeld van hoe Joos de rol van het dialect ziet: 'Kruiwagen betekent hetzelfde als wat de mensen hier in het dorp 'pappegale' noemden'.

Letterkunde. Hij krijgt van de Gentse bisschop Stillemans ook de titel van erekanunnik van de Sint-Baafskathedraal.

Einde jaren 1870 begon Joos al met het verzamelen van Wase woorden waarbij hij beroep deed op een aantal mensen uit het onderwijs, maar ook bv. op de bekende Vrouwe Weyn uit Sint-Niklaas.[3] Hieruit zou ook de oprichting in 1899 volgen van het tijdschrift Vlaamsche Zanten (tot 1904). In 1907 wordt hij ook voorzitter van de lokale Davidsfondsafdeling.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog vertrekt hij met het personeel van de school naar het Nederlandse Hulst. In 1915 verzoekt hij op eigen aanvraag hem te ontlasten van zijn directeurschap. Joos zal binnen de Academie een radicale positie innemen in 1919 met de uitsluiting van leden die deel uit maakten van de Raad van Vlaanderen of die aan de Gentse universiteit hadden gedoceerd. In de periode voor zijn overlijden in 1937 verminderde stilaan zijn literaire activiteiten.

Joos leverde een voor zijn tijd titanenwerk af dat hij als een levenswerk beschouwde. Enkele onvolkomenheden die later werden vastgesteld zijn het ontbreken van de localisering in tijd en plaats van de voorgestelde dialectvormen, het ontbreken van bronnen en de transcriptie en fonetica van de woorden, iets waar men in die periode nog weinig mee vertrouwd was. Joos tracht in elk geval in zijn inleiding tot het idioticon een verklarende en algemene beschrijving te geven van hoe woorden moeten worden uitgesproken. Volgens Joos wijkt de Wase zinsbouw weinig af van de geschreven taal en wordt de Wazenaar in andere streken gemakkelijk verstaan.

Marc Van Stappen, www.stap-brug.be, 2024

[3] Sophie Peeters (+Sint-Niklaas 1916), echtgenote van Frans Weyn, autodidact met een grote kennis van folklore, plant- en kruidnamen,… In 1886 zou het Davidsfonds ook een prijskamp uitschrijven voor het verzamelen van Wase dialectwoorden die Joos in zijn Idioticon kon opnemen. Een idioticon is een verzameling van streekgebonden woorden en uitdrukkingen die niet in de erkende woordenboeken voorkomen.